

Степан Руданський Цар Соловей (казка)

*Був собі журавель
куций,
Хвіст закарлючив,
Наносив сінця
Повні ясельця.
Червона шапочка,
Красная казочка.
Чи казати, чи ні?*
Приказка

Часть перша

I

За горами, за морями
Єсть велике царство:
Могучого Соловея
Сильне господарство.

I в тім царстві круту

гору

Річка підмиває;
Над горою Соловея
Пишний палац сяє.

Стіль — шкляная, в
діамантах,
Стіни —
криштальові,
Скрізь підлога
золотая,
Двері —
брильянтові.

У палаці на високім
Золотім помості
Стоїть престол
Соловея
З слонової кості.

І на нім лежить
держава,
Скіпетр і корона,
І шайки правдиві
висять
На вагах закона.

І брилює царський

палац,
Грає, як зірниця,
А навколо
розвинулась
Пишня столиця.

І столиця вся обмита
Крепкими мурами,
І ті мури замикають
Дві залізних брами.

І від мідної дороги
З брами, як віднога,
Йде до самого
палацу
Срібная дорога.

І землі ж мав
Соловей-цар —
Боже, твоя воле!
На полудень степ
тягнувся,
На опівніч — поле.

І як степ той, так і
поле
Упирали в море;
На заході цілу землю

Розділяли гори.

І на північ від тих
горів
Землю пущі вкрили,
На полудень росла
травка
І джерела били.

І щасливо царював
він:
Ворогів не було;
На заході було тихо,
Ніби сном заснуло;

З опівночі і з
полудня
Брилювало море,
Да й з восходу йому
було
Не велике горе.

Хоч Канчук, царевич
сильний,
По степу шатався,
Но і той із
Соловейком
Воювать боявся.

II

Була в царя Соловея
Красная столиця,
Но ще краща в него
була
Молода цариця.

І любились
цар-цариця,
Нігде правди діти;
І на радість і потіху
Дав їм господь діти.

Мали вони за три
роки
Три хороших сина.
І першая із них була
Добрая дитина.

Така тиха, така мила!
Лиш на попі стала.
Вже від рання до
смеркання
Поля не кидала.

Все на полі, все на
паші
З чередою ходить
І всі думи свого
серця
Співами виводить.

І найбільше з него
втіхи
Цар з царицей мали
І царевича малого
Пастушком назвали.

Середущий не так
добрий,
Як проворний вдався
І ніколи, як і перший,
Дому не тримався,

Вигнув дужку з
обичайки,
Зав'язав струною,
Зробив стрілку з
очерету,
Засмолив смолою.

І бувало тільки
встане,

З рання до смеркання
Скрізь ганяє і
стріляє,
Робить полювання.

І із него цар-цариця
Свою втіху мали
І царевича малого
Всі мисливим звали,

Третій син їх був
причепа,
Так і називався.
Чи від того, що він
льоху
Нігди не кидався,

Чи від того, що до
бочки
Коли прип'ялиться,
То бувало
тягне-тягне,
Поки не звалиться;

Чи від того, що
бувало
П'яним хилитався
І, щоб тільки не

упасти,
Він за все чіплявся.

Так і жили й
виростали
Царській синочки;
Іден в полі, другий в
лісі,
Третій коло бочки.

Ш

Ще цариця чує силу,
Ще й надію має,
Но Соловей
занедужав,
Смерті виглядає.

Виглядає свої смерті
На гладкій підлозі,
Збілів волос його
чорний,
Ніби на морозі.

І ослабли сухі руки,
Холодіють ноги,
І не може він підняти

Голови з підлоги.

Гаснуть очі, як ті
зорі,

І життя згасає;

І жахнувся

Соловей-цар

І дітей скликає.

І царевичі зійшлися,

Коло него стали,

Коло него разом

стали,

Гірко заридали.

«Діти мої! — батько
каже.

Нічого ридати!

І цареві, хоть і цар

він,

Треба ж умирати.

Як умру я...

Діти-діти...

Станьте, не

ридайте!..

Як умру я, моє тіло

В степу поховайте.

І по колії три ночі
Ходіть вартувати:
Там я буду свою
землю
Дітям роздавати».

І насили Соловей-цар
Руку підіймає;
Сини плачуть і
ридають,
Він благословляє.

І царевичі
склонились,
На коліна стали
І останній раз живого
Батька цілували.

Незабаром по
умершій
Діти голосили;
Незабаром мертве
тіло
В степу хоронили.

Хоронили й
поховали,

Богу помолились,
Повернулись до
палацу,
Сіли, зажурились.

Стали вагу
розважати,
Думоньку гадати,
Як-то кожному
прийдеться
Нічку вартувати.

IV

Нічка тиха. Зорі
свігять,
В небі місяць грає.
Степ туманом
обгорнувся
І сном засипає.

Не шумить сухий
чорнобиль,
Коник не стрекоче,
Перепілка не співає,
І вуж не сикоче.

І дрімає степ
широкий,
І кругом біліє,
Тільки свіжая могила
На степу чорніє.

І в могилі
Соловей-цар
Сном опочиває.
Над могилою
царевич
Варту відбуває.

Відбуває самий
старший,
Батька виглядає
І сумні свої думи,
І співи співає.

Вдруг по степу
загуділо,
Затряслась могила,
І царевич
ізжахнувся:
Північ наступила.

І дух царя Соловея
Став наверх могили.

Як діамант, його
шати
Пишнії свігили.

І на вінку на
смертельнім
Квітки виростали,
Виростали,
розпукали,
Чоло обвивали.

І говорить він до
сина:
«Сину ти мій
милий!»
Іди, сину, ти на захід,
Вліво від могили.

Там ти будеш між
горами
Свою землю мати.
Там ти будеш сам по
собі
Царем царювати.

А за теє, що вартуєш
Ти могилу сюю,
Я сопілку золотую

Тобі подарую.

І як сумно в ню
заграєш,
Усе засумує;
А як весело заграєш,
Усе затанцює».

Дух іздимів, і на
землю
Ще роса не слала,
Як сопілка на могилі
Золота лежала.

І узяв її царевич,
З братами
простився
Та й на рідну
сторононьку
Жити віддалився.

У

В другу нічку
середуший
Варту відбуває
І стрілою на могилу

Землю підгортає.

І опівніч наступила,
Степ заколисався,
І дух царя Соловоя
Сину показався.

І говорить він до
сина:

«Сину ти мій милий,
Іди, сипу, ти на захід,
Вправо від могили.

Там з лісами і
звірами
Будеш землю мати,
Там ти будеш
царювати,
Звірів полювати.

А за теє, що вартуєш,
Ти могилу сюю,
На потіху тобі, сину,
Коня подарую.

І як схочеш
полювати
В добрую годину,

Через вуха лиш
коневі
Перелізеш, сину».

Дух іздимів. Іще в
небо
Зорі не уплили,
А вже коник
вороненький
Стояв край могили.

І повів коня царевич,
З братом
розпростився
І на рідну
сторононьку
Жити віддалився.

В третю нічку
наймолодший
Варту відбуває
І десяту бутельку
З горя випиває.

І опівніч наступила,
Степ заколисався,
І дух царя Соловея
Сину показався.

І говорить: «І ти,
сину,
Хоть не вартий того,
А повинен долю
взяти
В царя, батька свого.

Будеш, сину, мою
землю
І мій палац мати,
Там з царицею ти
будеш
Разом царювати.

А за теє, що вартуєш,
Я і сам не знаю,
Чим я тебе, п'яний
сину,
Дарувати маю».

«Чим же, тату,
дарувати?
Таку бочку дати,
Щоб із неї пити-пити
І не випивати».

Дух іздимів, зорі

згасли,
І роса упала.
Аж тоді наверх
могили
З вином бочка стала.

І пішов царевич з
нею
І, ідучи, впився.
І в палаці на порозі
П'яний повалився.

VI

Ще причепа не
проспався,
Лежить на порозі,
А вже Канчук з його
військом
Б'ється па дорозі.

Да воно пак і не
страшно:
В него війська
много,
Та усе народ
добірний,

Іден у їдного.

Да й Канчука з його
військом

Лихо не узяло!

Бо вже справного
такого

В світі не бувало.

І два війська
зійшлося,

Як дві сильних тучі;

Як блискавка,
замигтіли

Палаші блискучі.

І без жалю січе
палаш,

Списа серце коле,

І валяться трупом
люди

На криваве поле.

Що раз гірше
Канчукове

Військо налягає.

Що раз слабше його
силу

Друге відбиває,

І сонечко на
полудень
Ще не ставало,
А причепи усе
військо —
Покотом лежало.

Крик і галас у
столиці:
Канчук у дорозі!
І цариця свого сина
Будить на порозі.

І причепа
пробудився —
Нічого діяти!
Схватнв бочку перед
себе,
Давай утікати.

Тільки бочка будь
здорова,
Пропадай, столице!
Пропадайте ви,
палаці,
Й ти, стара царице!

А тим часом під
столицю
Канчук підступає
І гарматами залізні
Брами розбиває,

Розбиває і ламає
Срібную дорогу
Їв палаці добуває
Золоту підлогу.

І все військо
нахапало
Срібла по кишені.
Осавули й
отамани —
Злота повні жмені,

А царевич —
діаманти.
І пішли з столиці...
Ще спасибі, що не
вбили
Бідної цариці.

Нічка тиха. Зорі
світять.
В небі місяць грає.
Степ туманом
обгорнувся
І сном засипає.

Не шумить сухий
чорнобиль,
Коник не стрекоче,
Перепілка не співає,
І вуж не сикоче.

І дрімає степ
широкий,
І кругом біліє,
Тільки свіжая могила
На степу чорніє.

І в могилі
Соловей-цар
Сном опочиває;
Над могилою цариця
Тяженько ридає.

Вдруг по степу
загуділо,

Затряслась могила.
І жахнулася цариця:
Північ наступила.

І дух царя Соловоя
Став наверх могили,
Як діамант, його
шати
Пишнії світили.

І на вінку
несмертельнім
Квітки розпукали,
Виростали,
розпукали,
Чоло обвивали.

І говорить: «Жінко
люба,
Нічого тужити.
Кинь причепу і
палаці,
В них тобі не жити.

Палац скоро
завалиться,
І сліда не буде,
І столицю мою

пишну
Занехають люди.

Бо причепа уже
другу
Десь там закладає.
Заким тую, як
старую,
Кине-занехає.

Не вертайся ти до
него,
Жий собі на волі:
Не подбає син о тобі
При лихій недолі.

Жий на волі, на
степові,
Дасть тобі бог
доньку;
Та пригорне,
приголубить
Твою головоньку.

І у дочки тої будуть
Золотії крила,
У тих крилах її буде
І воля, і сила.

І як ворог
прилучиться —
Най тріпне
крилами —
То посиплються, як
порох,
Коні з козаками.

А з волосся буде
мати
Отамана свого;
Нехай тільки не
виходить
Замуж ні за кого».

Дух іздимів, і
зірниця
Ще не засвітила,
Як цариця
злотокрилу
Дочку породила.

VIII

Жиє собі на степові
Вбогая цариця.

Росте дочка
злотокрила,
Як та чарівниця.

Росте вона
щогодини,
Росте не лігами.
Що загляне кругом
себе,
То й питає мами.

Чи забринить коло
неї
Пчілка або муха,
Чи зав'ється,
защобече
Пташка-щобетуха.

«Скажи, мамо, що
говорять,
Що вони щобечуть?
Чи то діти з вітром
грають,
З ненькою лепечуть?»

Чи то мати доньку
кличе?
Скажи, моя мати.

Може б, і я полетіла
З ними погуляти?»

Чи комахів де
загляне,
То і просить неньки:
«Подивися, моя нене,
На кузьки маленькі.

Як вони билину
носять,
Комашню будують,
І ніч, і день коло неї
Сторожі вартують.

Подивися, як чужії
Разом зійдуться,
Як кусаються,
їдяться
І до смерті б'ються.

Мабуть, мамо, і
комаха
Людський розум має,
Коли вона між
своїми
Ворога пізнає».

Чи на степ широкий
гляне,
Де дзвінок синіє
І під ним, як шовк
зелений,
Трава зеленіє;

І вітрець весінній віє,
Травку нахилиє,
І по травці ніби хвилі
Гонить-наганяє:

«Мамо-мамо, як
весело!
Чи ж ти розважала?
Перед тим суха
билина
Поле покривала,

І валилась, крила
поле,
Як суха костриця...
А тепер... ізнов на
полі
Молода травиця!

Мамо-мамо, чи ж на
світі

Так не все міниться,
Чи ж не там росте
новеє,
Де старе звалиться?»

ІХ

Встає сонце від
восходу,
Іде до заходу,
І нема сліда на небі
Після його ходу.

І куди воно заходить,
І де спочиває?
Скажи мені, моя
нене,
Хто то розгадає?

І так сходить і
заходить,
Може, з-перед віка,
І як глянеш — чи ж
не тая
Доля чоловіка?

Зійде красний, як те

сонце;
Світ його побавить,
І вмирає, і по собі
Сліду не оставить.

А на небі сонце вічно
Сходить і заходить,
Як же, мамо, теє

сонце
Попід землю ходить?

Най земля стоїть на
морі —
Де ж оперлось море?
Які ж будуть, моя
nene,
Для води опори?

Як земля стоїть по
собі
І опір не має?
Скажи мені, моя
непе,
Хто її тримає?

І як висить на повітрі
Тяжка така брила?
Не згдаю, не

зміркую,
Слаба моя сила».

Стане нічка, сходять
зорі,
Місяць випливає..
«Звідки світло в
синім небі? —
Дівчина питає. —

Чи то слуги божі
свігять
Свічі восковії?
Чи то сяють так на
небі
Люди умерлі?

Чи то зорі, божі
мислі,
Божая дорога?
Чи то, може, кажна
зірка
Інший світ у бога?

Не зміркую, моя
нене,
Гадки не згадаю.
Полетіла б, полетіла

б,

Силоньки не маю».

І голубить її ненька,
К серцю пригортає
І милую свою доньку
Правди навчає.

Х

Росте дочка
злотокрила,
Краси добирає,
А тим часом її
ненька
З силоньки спадає.

Обсіклися пишні
коси,
Снігом забілили,
Поспадали повні
личка,
Воском зажовтіли.

Очі в лоб позападали
І там позгасали,
І на лобі літа сумні

Сліди поорали.

І ослабли сухі руки,
Підкосились ноги,
Похилилась, як
билина
Суха край дороги.

І згадала стара
ненька
Смертнуою годину,
На могилу Соловєя
Повела дитину.

І говорить: «Доню
мила,
Поглянь кругом себе:
Доки зглянеш — все
то буде
Суджено для тебе».

І поглянула царівна,
Видить — синє море.
Подивилася на
захід —
Манячіють гори.

На восході чорний

ворон

Понад ліс лігає.

На опівніч орел

сивий

Когті розправляє.

І говорить до царівни

Бідная цариця:

«Де спочили твої очі,

Там твоя границя.

Будь довільна своїм

краєм.

Не бажай чужого,

Але нехай і чужії

Не займають твого.

Єсть у тебе в крилах

сила —

Бийся, відбивайся.

Єсть у тебе в лобі

розум —

Звести не давайся.

Стережися, доню,

хмелю:

Хміль — погане

зілля:

Платить
мукою-тугою
За часок весілля.

Будь царівною
довіку,
Замуж — то недоля:
Нема в світі, моя
донько,
Як власная воля.

Рік від року
сповідайся
У старій столиці
І не забудь
царя-батька
І мене, цариці».

І цариця свою доньку
Поблагословила
І навіки свої очі
Темнії закрила.

Часть друга